

BAZSÁNYI SÁNDOR

HELYÉRE TETTE

Avagy Sztavrogin találkozása Bouvard-ral és Pécuchet-vel Nadas Péter boncasztalán

Nadas Péter: Rémtörténetek

Van egy kifejezése Nadas Péternek. Ebben a regényében is használja. *Helyére tenni* valamit. Tudást, emléket, érzelmet, indulatot, érzetet, hangot, szagot. Bármit.

Ő maga például a *Rémtörténetek*kel helyére tette Kisoroszit.

Pontosabban, hiszen néven nem nevezi a regénybeli történet helyszínét, azokat a Kisoroszihoz köthető motívumokat tette a helyükre, amelyek eddig is jelen voltak a műveiben.

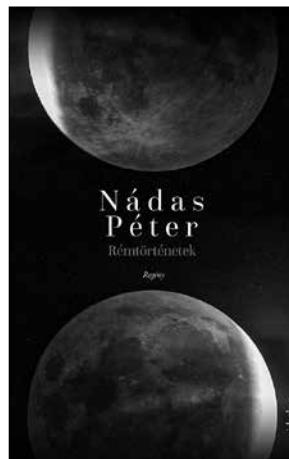
Mint ahogyan a 2017-es *Világló részletek*ben meg életművének életrajzi eredetű vonatkozásait tette a helyükre.

Úgy tűnik, az írói pályán egy ideje elérkezett a nagy helyretevések időszaka.

Hát igen, az írói pálya. Történetesen éppen hatvan évvel ezelőtt kezdődött. 1962-ben, amikor a húszéves Nadas megírta legelső epikai művét, *A Bibliát*.

És ekkoriban, a hatvanas években kezdett kijárni a Szentendrei-sziget csúcsában fekvő településre is, míg végül 1968-ban odaköltözött, mégpedig egyenesen a mesterének vallott Mészöly Miklós szomszédságába. Amíg ott élt és dolgozott, de azután is, hogy elköltözött onnan a távoli Gombosszegre: nem tudott és nem tud a műveiben szabadulni a Dunakanyar-környéki tájtól, a környezettől, az ottani emberek és életformák változatos típusaitól, a hétköznapi helyzetektől és sorsképletektől, a természet és a történelem kettős kötődésében létező emberi történetektől.

Új regénye is kettős kötődésben, kettős függésben létezik. Függ egyfelől az életművén belül saját korábbi alkotásaitól, másfelől az életművén kívül egyéb irodalmi műfajoktól és művektől. Kezdeném az előbbivel, leszűkítve az ábrázolt Dunakanyar-tájékra. Noha ez a tájék – ahová Nadas az 1968-as csehszlovákiai fegyveres beavatkozást követő egzisztenciális-szakmai megrázkódtatása nyomán költözött ki – részként képviseli a Kádár-korszak teljes vidéki valóságát, annak életforma- és mentalitásváltozatait, amelyeket bőven volt módja megismerni a leendő írónak a *Nők Lapja* huszonéves fotóriportereként.

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2022
464 oldal, 4999 Ft

Legelőször a *Klára asszony háza* című, 1967-ben keletkezett hosszú elbeszélésében tűntek fel a Duna-menti település jellegzetes alakjai: a deklasszálódott úriasszony, a kiszolgáltatottságából öntudatra ébredő háztartási alkalmazott, az érzéki kalandokra kihegyezett falusi fiatalember, a helyi események híreit forgalmazó és értelmező szomszédok, a nyomasztó történelmi-társadalmi háttér, a magyarországi kommunizmus torzuló gyakorlata és eszméje, a korszakos történésekbe ágyazott személyes tragédiák... A hatvanas évekbeli Nádas-próza hagyományosabb történetmesélésének eszközeivel megjelenített világ fogalmazódott újra a hetvenes évek végén a *Takarításban*, vagyis a korábbi kisepikái mű kamarabeszélgéseit és -összeütközéseit rítusszerűen kihegyező drámában. De nem maradt ki Kisoroszi világa az 1986-ban megjelent *Emlékiratok könyve*ből sem, hiszen Nádas a regénye utolsó előtti fejezetében éppen egy ilyen jellegű településre költöztette névtelen emlékiratíróját – hogy ott megírja súlyos művét és bevégezze tragikus életét. Meg hát az 1986-os könyv szépséggel teli poétikáját látványosan leromboló 2005-ös regény, a *Párhuzamos történetek* töredezett íve is éppen erre a helyszínre, a Dunakanyar környékére irányult az utolsó két fejezetben. És persze többször felbukkant Kisoroszi az önéletrajzi és korszakábrázoló *Világoló részletek*ben is. Mint ahogyan a szépirói pályával párhuzamos fényképeszi életműben is akadunk jó néhány itt készített felvételre.

Most meg az derült ki, hogy Nádas már a hetvenes évek első felében elkezdett dolgozni a 2022-ben *Rémtörténetek* címmel megjelentetett regény anyagán. Csak éppen féltetette vázlatait az *Emlékiratok könyve* megírása miatt. Évtizedekkel később viszont újra elővette. És a helyére tette. Nemcsak a hetvenes évek jegyzetanyagát, hanem a teljes életművön végighúzó Kisoroszit is. Jelentsen a helységnév, önmagán kívül, bármit is. Márpedig jelent. Rémtörténeteket. Rémantropológiai gyökerezettségű történeteket – egy rémes időszakba, az 1956-os forradalom véres leverését és megtorlását követő Kádár-rendszer első harmadába helyezve.

Annál is inkább hangsúlyosnak érezhetjük az új regényt, mivel Nádas már kétszer nyilatkozta azt, hogy nem ír több nagyepikai művet. Először a háromkötetes *Párhuzamos történetek* után mondta. Csak hogy a rákövetkező évtized során megírja a kétkötetes *Világoló részletek*et. Másodszor pedig az önéletrajza után. Csak hogy öt évvel később előálljon a *Rémtörténetekkel* (amelynek egyik mellékmondatába játékosan belekerült a 2017-es műben szereplő anyai nagyapa). Mint ahogyan a kétezres évek első évtizedében jelentette be ünnepélyesen, hogy az analóg technikai eszközei felszámolásával abbahagyja a fényképezést. Majd azután tüstént elkezdett digitális képeket készíteni az okostelefonjával.

Csak az ökör következetes. Márpedig az ember nem ökör. Bár telis-tele, ahogyan Nádas mondja, mindenféle *animális* készletessel. Lehet, hogy az ember inkább sötéten, mint fényesen *világoló* alaptermészetével foglalkozó regényírás is ilyen elemi készletés volna (mint a fényképezés, fénnel vagy anélkül). Legalábbis Nádas számára. *Nincs el nélküle* – hogy megint csak idézzem az egyik gyakori fordulatát.

A folytonosságok és megszakítottságok ritmusképletében kiteljesedő életmű belső viszonyain túlra, vagyis külső irodalmi kötődésekre, függőségekre utal már a cím is. Mint ahogyan tapasztalhattuk a korábbi epikai műveinél is: *A Biblia; Egy családregény vége; Emlékiratok könyve; Évkönyv; Párhuzamos történetek; Emléklapok egy elbeszélő életéből* (a *Világoló részletek* alcíme). A romantikus eredetű rémgéregény mellett persze még több irodalmi párhuzam is felidéződhet a *Rémtörténetek* tágas visszhangterében, ám nem a normatív megfeleltethetőség jegyében. Szolláth Dávid például határozottan elhárítja az irányzatos „szegénységrealizmus” és a szociografikus „népi irodalom” értelmezői kártyáit, mondván: „mindössze arról van szó, hogy Nádas antropológiai megfigyelőapparátusa ezúttal etnográfiai szűrőt kapott, írói szótára tájnyelvi regiszterrel bővült, de pusztán csak azért, hogy lássuk, a helyszíntől és a társadalmi közegetől függetlenül, az ember borzalmas lény”. Mint ahogyan Radnóti Sándor is a többféle műfaji mintával eljátszó regény „antropológi-

ai vázlatát” emeli ki, miszerint „az ember természetének” ennyire „gátlástalan középpontba állítását csak az öregkor *nonchalance*-a (fesztelensége, közömbössége, könnyedsége) engedhette meg” Nádasnak. Az antropológiai radikalizmus szempontjából, a lehetséges irodalomközi kapcsolódások köréből most csupán a már említett Mészöly Miklós prózáját emelném ki, amelyről éppen Nádas szokott beszélni a legérzékenyebben, legutóbb az általa kritikusan szóba hozott kultikus kisregény, a *Megbocsátás* kapcsán (Károlyi Csabának adott interjújában), miközben dicséri a számára kedves *Szárnyas lovak* „brutalitását és barbárságát”: „ez a megbocsátás nagyon nem keresztény, hanem pogány. A pogány, a kereszténytől nem megbabolázott barbár Miklósnál mindig szükségszerűen megjelenik. Nagysága részben ebben áll. Rajta kívül csak Móricz képes arra, hogy megjelenítse, éppen a *Barbárokban*, amit Miklós rettenetesen szeretett. Én is.” (Én is.)

A *Barbárok* gyilkos alföldi juhászainak és a *Szárnyas lovak* barbárságig öntörvényű szőlősgazdájának, a hűtlen feleségéhez istentelen szenvedéllyel kötődő Teleszkainak lesznek rokonai a *Párhuzamos történetek* utolsó előtti fejezetében fellépő „megrögzötten pogány dunai emberek”, közöttük a gyilkossá váló nyugdíjas váci fegyőr, Balter Gyula. Akinek meg a *Rémtörténetek* hatalmas termetű fattyúja, a váci pékségben dolgozó Bolog Imre lesz az egyenes ági irodalmi leszármazottja. Mint ahogyan a volt börtönőr elmeegógyintézetből szökött áldozatát sem tudjuk nem kapcsolatba hozni a 2022-es regény toloszékbe kényszerült Misikéjével. És ha már kiemeltem a szereplők köréből a nagy erejű és lomha észjárású Bologot, valamint a torz testű és káprázatos agyműködésű Misikét, akkor óvatosan utalnék arra, hogy a kettejük között őrlődő gyógypedagógiai főiskoláslány, az okos és szép Mírak Piroska rejtett előképének tekinthetjük a *Párhuzamos történetekben* felbukkanó lelkész hön szeretett unokájának a nővérét, akit egyszerűen csak „szép lánynak” nevez a szenttelenül pontos elbeszélő. Ugyanakkor itt már nem csupán egy evangélikus lelkész kap szerepet, mint a 2005-ös regényben, hanem egy katolikus plébános is...

És a szorosabb vagy lazább párhuzamok még tovább sorolhatók – mind Mészöly és Nádas művei-életművei között, mind a korábbi és a későbbi Nádas-regény között. Egy ízben a *Párhuzamos történetek* írója azt nyilatkozta (Selyem Zsuzsának), hogy akár tovább is vihette volna a regényfolyamot, megírhatta volna annak negyedik kötetét: „megvan a fejemből róla az elképzelés, hogy melyik szál miként folytatódik”. De utána azonnal hozzátette: „ugyanilyen lezáratlan maradna, csak egy másik ponton zárnam le”. A háromkötetes főmű lezáratlanságából, lezárhatatlanságából egyenesen következik az a nyitottsághelyzet, amely most a hetvenes években tervbe vett regény megírásához vezetett. Kis túlzással még akár a *Párhuzamos történetek* negyedik kötetének is becézhetnénk az olvasás meghitt pillanataiban a *Rémtörténeteket*, amely témáját tekintve a pálya egyik legkorábbi motívumegyüttesét teszi a helyére, poétikai síkon viszont a 2005-ös regény játékos – sőtéten játékos – meghosszabbításának tűnik, a három kötet afféle utólagos szatírajátékának. Mint a 2010-ben megjelent *Szirénének*, amely egyfelől harsány színpadi kórusművé hangszerelte az öt évvel korábbi regény elbeszélői és szereplői szövegeit, másfelől drámai alkotásként elővételezte a 2022-es epikai mű lefegyverző regisztergazdagságát.

Ott játszódik tehát a *Rémtörténetek*, ahol a *Párhuzamos történetek* véget ér. Csak éppen itt és most, szemben a 2005-ös regény közelségekkel és távolságokkal játszó, ugyanakkor teljességgel külső nézőpontjával és ábrázolásmódjával, az elbeszélő része lett a történet szereplőit magában foglaló csoportnak, a falu közösségének. Vagy legalábbis gyakran ennek a nem éppen szerethető, mivel megbélyegzésre, kiközösítésre, idegengyűlöletre és más efféle atavisztikus indulatokra épülő közösségnek a nevében fogalmaz, már a legelső oldalon „nálunk” fordulatával is. Előzékenyen kihangosítja a település mélyvilági *sensus communis*-át: „Tudom én, hogyne tudnám, amit te is tudol”. A közös tudás tárgya sokszor már önmagában is irtóztató, ám a megfogalmazásmód természetessége miatt még irtóztatóbbá válik – például akkor, amikor az egyik főalak (Teréz) függő módban

megjelenített tudatfolyamából kihallik egy másik főalak (Róza) nagytermészetű apjának vérfertőző szokása: „Ha ő nem engedi, ez a Panka, akkor az anyja úristenit, a Pásztor megy, és akár a saját nagyobb lányait elrendezi”. De szívesen alkalmazkodik az elbeszélő a falu szűkebb világán kívüli nézőpontokhoz is: a „sok gonoszságot, tudatlanságot” jókora „kaján élvezettel” tanulmányozó lelkészéhez, a letűnt úri életforma kulturális törmelékeit felélő özvegyasszonyéhoz, a pszichológiai tanulmányait személyes kapcsolataiban hasznosító főiskoláslányéhoz... Miközben azért megmarad a maga szenvtelen tudósítói szerepkörében. A közösség hangjaként elfogadja annak ellenszenves látásmódját és viselkedését, olyan-amilyen emberi állagát, rémantropológiai működésmódját, amelyet persze tovább erősítenek a huszadik század történelmi és társadalmi ficamai, mentális torzulásai, vagyis a hatvanas években játszódó történet közegéül szolgáló államszocializmus hétköznapi fertelmességei. Úgy is mondhatnánk, hogy a bennfoglalt elbeszélő kortapasztalatokkal terhelt, kiábrándult és szenvtelen emberképéből egyenesen következik az ő azonosulásig közömbös fogalmazásmódja. Vétkesek közt cinkos, aki beszél. Többlettudását és nyelvi jártasságát nem kritikai értelemben használja. A kritika az olvasó dolga. Ám ezt éppen hogy az elbeszélő teszi lehetővé. Lidércesen pontos beszéd- és látásmódja révén szembesít minket azzal, hogy milyen az ember. Hogy milyenek vagyunk. De nem mondja meg, hogy milyenek legyünk. Pusztán embertani tudásunkat gyarapítja nyilvánvalóan nem-humanista ábrázolásmódjával. Ami viszont már önmagában humanista cselekedet – az *ismerd meg önmagad* antik bölcsességének vagy a *sapere aude* modern munkahipotézisének értelmében. (Aztán meg hogy ki hogyan, ha egyáltalán, *változtatja meg éltét*, más lapra tartozik.)

Az elbeszélői többes szám első személyvel jelölt arctalan többsége vonatkozásában, a *Rémtörténetek* ábrázolásterében szükségszerűen páriaként létezik a legtöbb kiemelt szereplő. Vagy azért, mert messziről jött. Vagy azért, mert messzire ment. Vagy azért, mert egykor hibázott valamiben. Vagy azért, mert most nem képes valamire. Azért, mert más-milyen. Olyan, amilyen. Lányanya. Öreg. Epilepsziás. Zabigyerek. Törpenövésű. Óriásnövésű. Román (azaz erdélyi). Zsidó. Tanult. Beszédhibás. Nyelvfosztott. Pék Vácott. Katolikus. Evangélikus. Nem férfi, hanem nő. Vagy ellenkezőleg. Nem felnőtt, hanem gyerek. Vagy fordítva.

A komótosan induló, fokozatosan gyorsuló, majd végül halmozott tragédiába torkolló eseményeket keretezi és egyúttal írja felül a fenségesen közömbös természet állandó jelenléte. Már az első oldalak leíró utalásában a télutó Duna-áradására. Vagy még inkább az „ég fölötti ég” vissza-visszatérő látomásában: „Mintha az ég fölött lenne ég, de a két szemükkel odáig nem értek el, hiába látták, hogy van még ott valami vagy valaki afölött, napestig hiába kutakodtak volna benne. Mintha meginognának, megcsusszannának egymáson a légrétegek ezen az ég fölötti égen.” Vagy egyenesen az emberi rémtörténetek feltartóztathatatlan beteljesülését megelőző pillanatok egyikében, afféle vihar előtti csöndben: „Nem moccan többé odafenn a kíméletlen nyári ég, sem a szellővel, sem a semmivel. / S még afölött sem reszketett az ég feletti ég ritka levegője”. A németországi Érchegeység ősközetének nyugtalanítóan ritmizált leírása teremtet ilyen emberi léptékben túli távlatot a *Párhuzamos történetek* harmadik kötetében. És miként a 2005-ös regény embertelenségekkel terhelt fiúintézetét körülölelő gneisz (megkövült láva) hidegglelősen aprólékos leírása során, úgy itt is megkapja a részvételen elbeszélői hang a maga természeti-akusztikai terét: fentről a közömbös eget, alulról a gyilkos folyamatot.

És ebben a tágas természeti játéktérben hangzik fel a *Rémtörténetek* profán oratóriuma, amelynek elbeszélői alapszólama mellett fellép szolistaként jó néhány szereplő is. A legelső lesz közülük a levegőt is szitkozódva és káromkodva vevő öregasszony, Várnagy (Bánya vagy Banya) Teréz, aki olykor duettet alkot a szőlőjében vele együtt kapáló fiatalabb segítőjével, a félkegyelműnek tartott Rózával. Mindketten megesett nők. A megvetet-

tek és kitaszítottak sorsát az előbbi haraggal, az utóbbi tompasággal viseli. Tulajdonképpen a közösség egészére irányuló haragáradás, Teréz sűrű átokáriái felől látunk rá a falu vilá-gára, ismerjük meg annak állandó vagy ideiglenes lakóit. Sőt, dúshabzású tudatfolyama mélyéből, a felkavarodó emléküledékek közül később felszínre törnek a fővárosi múltja miatt őt visszajáró kísértetekként számonkérő halottak is (bár mintha látná őket a beszéd-hibás szomszéd is). A „csapán” előrehaladó kapálás ritmusa és az öregasszony tudat- vagy inkább indulatfolyamának dallama szolgáltatja a minden porcikájában zenei szövegmű hosszúságában (szándékosan) megterhelő nyitányát. Csak hogy azután az elbeszélő átadja a hangot másoknak is, akik közül néhányan megnyitják a Duna-menti falu archaikusan zárt világát és nyers rétegnyelvét – Mírák Piroska az alkalmazott lélektan, Jónás atya a katolikus dogmatika, Fabiusné a letűnt úri életforma irányába. Ez utóbbihoz a fiatalkorá-ban előkelő pesti háznál szolgáló Teréz visszaemlékezése szolgáltatja a dallamos átveze-tést.

Egy ízben még a Duna-parton küzdelmesen megkapaszkodó nyárfa is megszólal.

A kapáló nők kettőséhez fogható párviszonyok szép számmal akadnak még a regény-ben. Tölösy evangélikus lelkész és Hamza tanító kétszemélyes olvasói körétől a megszállott pékinas és az ördögűző plébános küzdelmének patthelyzetén át a nyomorék fiú és az elbűvölő főiskoláslány ártatlan enyelgéséig. De van, hogy még többen alkotnak alkalmi össz-szólamot, legyenek akár nyers örömökre kihegyezett kocsmalátogatók, akár kitele-pített életformájukban is kulturális otthonosságérzetet mímelő úriasszonyok. Radics Viktória hallójáratában „a *Rémtörténetek* egy zenedoboz, hangzó élmény, a nyelv öröme-neje, különösen, amikor a parasztok és a mesterek beszélnek, de a »polgári szárny« sely-pegését is élvezet hallani”. A regény „végoperai” hangzására szintúgy kedvvel fülelő Jánossy Lajos nem mellőzi el a zeneiség, a zenei szerkezet értelemteremtő erejét: „A két világ, a falusi és a deklasszált összehangolt, illetve összeilleszthetetlen elemeinek, a kultu-rális távolság és az egzisztenciális egymásra utaltság, az idegenkedés és a részvét, az irigység és az együttérzés áramkörét Nádas remekül tartja feszültség alatt”. Minden egyes gondolatnak, cselekedetnek vagy leírásnak megvan a maga legalább kétszeresen beágya-zott zenei fedezete: ritmikai helyi értéke (a bekezdés- és mondatszerkezetben) és dallam-sűrűsége (az imitált stílusrétegben és szókészletben). Ebben az érzéki közegben lubickol az író. Meg az ilyesféle lubickolásokra kapható olvasó.

A szövegenében kiteljesedő nyelvi játék egyrészt megjeleníti, másrészt ellenpontozza a borzalmakat. És éppen ez a muzikálisan-érzékeny kidolgozott nyelvi távlat adja a *Rém-történetek* különös ízét, a szórakoztatva borzongatás vagy borzongatva szórakoztatás – *dulce et utile* – klasszikus léptékű együttállását.

Ebben a regényben sok minden történik, de minden hangsúlyosan a nyelv által vagy még inkább a nyelvben történik. Tulajdonképpen a nyelv maga történik. Csakis a nyelv saját történésén, megtörténésén keresztül válik érdekessé a nyelv által közölt történés. Ami persze többnyire (erőszak, örület, kéjvágy, visszajáró halottak, ördögűzés...) önma-gában is érdekes volna. Még akkor is, ha nem úgy volna mondva, ahogyan mondva van. Esetenként viszont (kapálás, terménybetakarítás, befőzés, főiskolai okoskodás, asztal kö-rüli fecsegés...) nem is annyira az érdekes, ami mondva van, hanem csakis a mondás módja, maga a mondás. Felzaklató ritmusa és magával ragadó dallama. Ráadásul olykor van, hogy nincs is mondva semmi, és ekkor ennek a nincsnek a mondása a lényeg. A nem mondás mint mondás. Ami nem olcsó elhallgatás vagy titokzatoskodás, hanem összpont-osított, például képből összpontosított nem mondás. És ez összehasonlíthatatlanul több, mint a nagyotmondó semmitmondás. Ahogyan a tudatát megfeszítő Mírák Piroska nem képes mit kezdeni a tudattalan erőknél kiszolgáltatott Bolog Imrével – a belső és külső nézőpontok, az idézett vagy függő beszédek ritmikus váltakozásában: „Tényleg ott táton-gott alattuk a hiányzó elemek csodás csillagűrje. / Mit beszél, édes istenem, hogyan tud-

nám én követni, vagy mit kezdjen a tudatába beáramló idomtalan szövegtömeeggel. / A közlések többségét nem is volt hová letennie a saját tudatában.” Vagy ahogyan a nem mondható gondolat körüli érzet mondódik jobb híján és mégiscsak – a kivételesen tehetőséges főiskoláslány elemi tehetetlenségének képi megjelenítésével: „Kóbor érzet volt, máshonnan lezuhanó gondolati törmelék közül kihulló pelyva.”

És miként a *Párluzamos történetek* egyik-másik pontján félbeszakad vagy eldolgozatlan marad az adott történetszál, akként a *Rémtörténetek*ben sem tudhatjuk meg például azt, hogyan végződött Jónás atya és Bolog Imre beszélgetése az ördögűzésre szolgáló templomi helyiségben. Vagy hogy pontosabban miféle bűnökről beszélt a plébános elé hurcolt fiú a felzaklatott Piroskának. Vagy hogy miért jött Hamza tanító házába az ábrázolt rémtörténeteket követő télen az őt elcsábítani igyekvő kislány. Vagy hogy mire, miféle titokzatos látogatásra, kinek a „betérésére” gondoljunk az istentelen Banya Terézt vasárnapi istentiszteletre nógató Hamzára zúdított öregasszonyszólam zaklatott futamai nyomán: „mi a francot akar ez a Hamza az igékkel. / Inkább nőszülne meg. / Hisz mindenki tudja, hogy a télen [egy korábbi télen] ki tért be hozzá.” (Talán egy másik kislány? Bele sem merek gondolni.)

Vagy hogy mit akar az elbeszélő, mit akar a regényíró a *Rémtörténetek* tulajdonképpeni történeteiről leváló kettős epilógusszerűséggel. Az első az ismeretlen gyereklány által megkísértett tanítóról szól, mint valamiféle fordított Sztavroginról. A második pedig a tanító és a lelkész heroikus magánvállalkozásáról: a többszörös tragédiába torkolló nyári események utáni télen újra előveszik az egyházatyák könyveit, továbbá Platón kozmológiáját és Kerényi Károly mitológiáját. Hogy megmagyarázzák a megmagyarázhatatlant, „az egész nagy históriát”. Mint két humanista csodabogár, afféle Duna-parti faluba internált Bouvard és Pécuchet: „Rémlik, hogy valami világrengető felfedezést tettél, most már érted, és majd el kell mondanod. / Erre még emlékszem, nevetgelte Tölösy, egészen nem vagyok ütődött, csupán arra nem emlékszem, mi lehetett a tárgya a világrengető felismerésnek. / Timaioszt is elővettük, Kerényit is elővettük, lapozd már föl, arról talán eszünkbe jut.” Mire, hová juthatnak azok a jószándékú emberek, akik szembesültek az emberi létezés tragikusan meghatározó bűn természetével és működésmódjával? Mit tud kezdeni az ördögi Sztavroginnal a szorgos Bouvard és Pécuchet?

Egyszerre játékos és gúnyos gesztus. Ahogyan Nádas Péter látja az embert, az emberi kultúrát és történelmet. A látásmódjának megfelelő ábrázolóerővel teszi a helyére.